

CIGÁNYSÁG ÉS ISKOLA

A cigányság és az iskola témakörét fogja át az a két tanulmánykötet – pontosabban: tanulmányaik jelentősebb része –, amelyek néhány éve jelentek meg a Művelődési és Közoktatási Minisztérium és más intézmények támogatásával. Minkét kötet azzal az örök témával foglalkozik, amire nem sikerült megoldást találnia a közoktatásban dolgozóknak mondhatni, szinte azóta, amióta a cigány gyerekek először átlépték az általános iskola küszöbét. Hogyan, mi módon, milyen körülmények között, kik oktassák, és mire a cigány gyerekeket, hogy mindannyiuknak esélye legyen az általános iskola elvégzésére, s az ahhoz legalább minimálisan szükséges ismeretanyag elsajátítására.

A kötetek megjelenésének aktualitása ilyenformán semmivel sem volt nagyobb 1994-ben, mint ma, vagy húsz évvel ezelőtt. Talán egyedül az a kérdés vehető fel, hogy részben azonos tartalommal, rövid időn belül, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával miért kellett két kötetnek is megjelennie? Nyitó soraikban a szerkesztők felvállalják, hogy kötetük „többféle hangvétellű”, illetve „a könyv készítői sem mindenben értenek egyet”. De ez csak a szerzők kisebb részéről derülhet ki, miután egymástól eltérő kérdésekre, különböző hangnemben válaszolnak.

Szerkesztői elvnek vehető tehát a sokszínűség, s a véletlenszerűség, amit a kötetek tartalmilag egymáshoz ritkán kapcsolódó tanulmányai igazolnak. Erre a jellegzetességre rakódik rá – egyes szerzők ebben kivételt képeznek – az adatok pontatlan, a szavak és a fogalmak elnagyolt használata. Erre példa mindjárt a Tanári kézikönyv Előszó helyett írt bevezetője, ahol Németh Ilona a tárgyalt téma jelentőségét hangsúlyozandó kijelenti, hogy „nincs Magyarországon ma olyan alapiskola, ahol nincsenek cigánygyermek.” Hogy honnan tett szert a szerkesztő erre az információra, az a kötetből nem derül ki, mint ahogyan az sem, hogy az összes többi szerző által közölt adat honnan származik. Forrásjegyzék sem a tanulmányok, sem pedig a kötet végén nem található. Részlegesen igaz ez a másik kötetre is, ahol csak egyik-másik tanulmány közöl irodalomjegyzéket.

A két kötet műfaji problémákat is felvet. Tankönyvnek nevezi kötetét a Gyerekcigány szerkesztője. A Magyar nyelv értelmező szótára szerint a tankönyv „valamely tantárgyak vagy tudományszaknak oktatás céljára a tantervben meghatározott és rendszerezett, tanévek szerint felosztott ismeretanyagát tartalmazó könyv.” A kötet sorai nem árulják el számunkra, hogy mely tantárgyat, illetve tudományágat volnának hivatottak oktatni – és hol. Hasonlóan zavarba ejtő kérdésbe ütközik az olvasó a Kézikönyvvel kapcsolatban, amely a fent említett forrás szerint „valamely tudomány(ág) eredményeinek rendszerező összefoglalását tartalmazó mű.” De vajon melyik a kérdéses tudomány? S miután mindkét kötet a cigányságról szól, csak sejthetjük, hogy a kérdéses tudományterület a romanológia lehet. Ennek ellene szól viszont az a laikusokra jellemző cigányságábrázolás, amely – alapvető ismeretek hiányában – egységes csoportként kezeli és írja le a cigányságot. Ezt a tudományos romanológia nem teheti meg. Mindkét kötet fontosnak tartja és ismerteti a cigány szokásokat, mint a pedagógusok számára a cigány gyermek sikeres nevelésének fontos meghatározóját. De csak hosszas böngészés után derül ki, hogy a bemutatott hagyomány az oláh cigányokat jellemzi. Az nem derül ki, hogy ehhez hogyan viszonyulnak a többséget alkotó romungró (magyar), és a kisebb csoportot alkotó beás és még ezenkívül létező kisszámú cigány közösségek.

Az egyes kötetek tartalmát, szerkezetét illetően elsősorban a Tanári kézikönyvről szeretnék szólni – arra való tekintettel, hogy ez az, amelyik kifejezetten a tanárok számára, s gyakorlati hasznosításra íródott. A Tanári kézikönyv öt főcím alá besorolva, 18 hosszabb-rövidebb tanulmányt tartalmaz. Az egyes tanulmányok szerzőjét csak a tartalomjegyzék tartalmazza.

Így a szerzők eltérő személyére csupán a hirtelen jövő stílusváltások hívják fel az erre felkészületlen olvasó figyelmét. Az első fejezetben Karsai Ervin írja meg a cigányság történetét. A második fejezet Hagyomány, hitvilág cím alatt közlik Karsai Ervin és Rostás Farkas A cigányok hiedelemvilága című kis könyvének egy részletét, kiegészítve egy rövidke bevezetéssel. Ezután az oláh cigányok egyes szokásait ismerhetjük meg, mint a cigány szokásokat. A harmadik fejezet az előítéletekről szól, melynek eredetéről, s leküzdésének útjáról tudhatunk meg röviden valamit – szintén Karsai Ervintől. Ezt követően Szegál Borisz gondolkodik el a „magyar – cigány” modus vivendi lehetőségéről, és az azt gátoló előítéletekről. Majd hat pontban tanácsot ad a nem cigány-cigány dialógus elmélyítésére. Egészen más stílusú írás vezet be – hirtelen fordulattal – az oktatási témát: Choli Daróczi József A cigánykérdés pedagógiai kérdés című másfél oldalas munkája. A szerző véleménye szerint a cigánykérdés nem elsősorban nevelési kérdés, s hogy a cigánygyerekek minősítése „nemcsak pedagógiai zsákutca, de politikai, etnikai ítélet is”. Ezt elfogadva a cigányság maga is alacsonyabb rendűnek gondolja magát. „A cigánykérdésnek ez a pedagógiai kezelése veszélyes hatású”, hiszen 1948 óta a cigány fiataloknak csak 40 %-a végzi el az általános iskolát. Természetesen szükség van a cigány fiatalok felzárkóztatására, de ha a pedagógus az alapvető pedagógiai elvet figyelmen kívül hagyva nem az adott közösségből kiindulva tervezi meg a nevelési elvét, a felzárkóztatást szolgáló mechanizmus az asszimiláció irányába mutat. Holott ez idáig a cigányságot éppen az intézményi oktatással való spontán ellenállása mentette meg az erőszakos asszimilációtól.

Ezt követi egy, az iskola témájához nem kapcsolódó tanulmány, amely mint a cigányság eredetének egy idealisztikus szeletét tárgyalja a telepi életet. A cigánycsaládok élete, gyermek a családban főcím első pontja a Mese a telepről. A Varga Ilona által megírt tanulmány idealisztikus képet vetít elénk a régmúlt cigányközösségek ezen életformájából. Leírja a régi cigánytelepek lakóinak megélhetési technikáit, hiedelmeit, szabályait. Majd rátér arra, hogy a telepek felszámolása drasztikusan megfosztotta gyökereitől az alapvetően közösségi létre szocializálódott cigányembereket.

Szirtes Zoltán A cigányok életmódja, egészségkultúrája címmel ismét aktuális témát tárgyal, miszerint a magyarországi cigányok több évtizedes megfigyelés szerint átlagosan tíz évvel hamarabb halnak meg. A szerző szerint a „cigányok három nagy törzsének (kárpáti, oláh, beás) megkülönböztetése mellett az egészségkultúra szempontjából másfajta csoportosítást is érdemes figyelembe venni, amely az életkörülményekre utal.” E szerint a telepi cigányok a leghátrányosabb, legszegényebb réteg, ahol az egészségkárosító tényezők halmozottan jelennek meg. „Van egy vékony réteg, akiknél a gondok semmiben nem térnek el az átlagpolgáretől”, és vannak olyanok, „igaz, nagyon kevesen, akik az átlag magyar embernél is jobb körülmények között élnek.”

A tanulmány nagyobbik része vélhetően az első csoport egészségkárosító életmódját hivatott elemezni. Sokoldalú tájékoztatást nyújt a cigányság életkörülményeiről, szokásairól, s az ebből következő jellemző megbetegedésekről. Kitér a cigányság lakáskörülményeire, életritmusára, táplálkozására, családalapítására is.

A gyermek a családban címmel Karsai Ervin írja le a cigánycsaládok működéséről vallott nézeteit. Ebből – többek között – megtudjuk, hogy a cigányok gyereknevelését „az abszolút következetlenség, a követelmények szeszélyes váltogatása” jellemzi. Máshol viszont azt mondja, hogy úgy nevelik a cigányok a gyerekeket, hogy mindent megengednek nekik. A gyermekek intézményi nevelését befolyásoló egyéb tényezők című tanulmányában Choli Daróczi József a cigányság lemaradásának csökkenését csakis az oktatás segítségével, az oktatásban való részvétel növelésében látja. Szerinte a szülők hozzáállásán túl a probléma abban van, hogy az iskolában szerzett, szerzhető tudásnak nincs szerepe és jelentősége a

cigányközösségben, a cigányság megélhetési körülményeiben, perspektívájuk, jövőjük szempontjából. Szerinte ez alól kivételt képeznek a fiúgyermek, akiknek a jogosítvány megszerzése miatt kell rendszeresen iskolába járniuk. (Eszert az iskolába járó cigánygyerekek felének érdekében áll bejárni és befejezni az általános iskolát. Akkor már csak az a kérdés, hogy a lányokat mivel tegyük érdekeltté.) Felmérhetetlen kárt okoz a szerző szerint az, hogy „ma az iskola nem adja meg a cigány kultúrával való intézményes megismerkedés lehetőségét”, melynek következtében a cigány kultúra nem fejlődhet, sőt abban erősíti meg a gyermekeket, hogy cigányságuk szégyellni való. Másrészt az iskolának Choli szerint egyféle szociális kompenzáló funkciót is el kell látnia, mivel a problematikusnak bizonyuló cigány gyerekek jó része szociálisan hátrányos helyzetű. A gyermekek iskolában tartására azt javasolja, hogy jöjjenek létre a cigányoknak is perspektívát jelentő, nem csak hagyományos cigányfoglalkozási területek, valamint differenciált képzési-nevelési módszerek az iskolában. Végül szerinte „szükség van direkt a cigányfiatalok számára készült tankönyvekre, sőt iskolákra.” Kár, hogy nem derül ki, mit tanítson, és milyen legyen az az iskola.

A pedagógus lehetőségei, korlátai és módszerei a nevelésben című fejezetet Lászlóné Szabó Hajnalka írta. Ebben – más szerzőkhöz hasonlóan – hosszan elemzi a cigánygyermek szocializációs jellemzőit. A meggyőző elemzésből megtudjuk, hogy milyenek a cigánygyerekek. Ezen túlmenően megfogalmazódik egy program-javaslat a cigánygyereket tanító pedagógusok és iskolák számára. A probléma már-már általános: a cigányság definiálatlansága ismét a leírtak érvényességét megkérdőjelező tényező. Érvényesnek kell-e tekinteni az olvasottakat, például a kognitív mechanizmusokat az egész cigányságra? És honnan származnak a közölt tények, adatok?

Ezt követően három tanulmány kap helyet Varga Ilona tollából, egyik a Cigányközösség hatása a tanulókra, amely minimális változtatással elolvasható a Gyerekcigány c. kötetben is – Életünk egyfajta bizonyítás címmel. A másik kettő a Motiváció és a Személyiségfejlesztés, melyekben a szerző szociálpszichológiai terminusokat használva mutatja be véleményét, javaslatát a tanár-cigánydiák kapcsolatára vonatkozóan, melyben megférnek az ellentmondások, de a hivatkozások már nem.

Tevékenységek központú nevelés címmel közölnek szemelvényeket az Edelényi Munkaiskola neveléséből, amelyben Nagyné Volopich Mária, a program kidolgozója betekintést enged számunkra az iskola pedagógiai gyakorlatába. Az anyagot már-már érthetlenné alakították át, mely tényről a hirtelen téma- és hangvételváltások árulkodnak.

Rostás-Farkas György bemutatja az ősi cigánymesterségeket. Teljesen érthetetlen, mit keres itt ez a láthatóan valahonnan átemelt részlet – kiváltképpen Pályaorientáció címmel? Jóllehet az utolsó bekezdésekben megpróbál kapcsolódni az oktatáshoz, de az semmiképpen sem indokolja az ősi mesterségek hosszas felsorolását.

Az utolsó tanulmány szerzője Lukács Barnabás, aki A pedagógus és a család kapcsolatának fontosságáról ír, melyben kihangsúlyozza, hogy a jó kapcsolathoz mennyire fontos ismerni a családot. A kötet egy hosszú Ajánlott irodalom résszel zárul, amely ajánlható a cigánytémával foglalkozók számára, csak az nem derül ki, hogy a tanulmányok melyikéhez kapcsolhatók. Kérdés, kinek is ajánlható a két kötet, s egyáltalán merjem-e ajánlani? Aki még nem tud annyit a cigányságról, mint amennyit a kötetek megjelenése előtt tudni lehetett, annak csak akkor ajánlanám, ha előbb gondosan elolvassa mindazt, ami alapján mérlegelni tudja az itt olvasottakat. (Segítségként Prónai Csaba könyvét ajánlom, aki a Cigánykutató és kulturális antropológia című rövid könyvének végén hatvan oldalon keresztül összegyűjtötte az összes, elérhető cigány témájú irodalmat.) A könyv áttanulmányozását csak annak ajánlom, aki arról szeretne tájékozódni, hogyan vélekedik néhány cigány értelmiségi a Magyarországon élő

cigányságról 1994-ben. Nem tanácsolom viszont egyik kötetet sem annak, aki hiteles információkat gyűjt a cigányságról valamely további munkához, vagy oktatási munkájához keres segítséget, mert erre a célra – a többször említett okok miatt – egyik kötet sem alkalmas.

(Farkas Endre szerk.: Gyerekcigány. Pedagógiai Tanulmányok. Inter-Es Kiadó, Budapest, 1994. – Németh Ilona szerk.: Tanári kézikönyv a cigányfiatalok szocializációjáról. Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest, 1995.)

Bohn Katalin